

UNITÁRIUS ÉLET

XIX. ÉVF., 3. SZÁM

1965 JÚLIUS—SZEPTEMBER

A MI ÜNNEPÜNK

Szeptember utolsó vasárnapja — nekünk unitáriusoknak — az úgynevezett „Őszi hálaadás” ünnepe. Ezen a napon istentiszteleteinkre megterítjük az úrasztalát és a gyülekezet úrvacsorát vesz. Sokszor hangoztattuk már ezen a helyen is, hogy az őszi hálaadás vasárnapja, egész esztendőből a legunitáriusabb ünnep. A mi szemléletünkben a hálaérzés lelki alkatunk legemberibb vonása, és a hálátlanság, minden vonatkozásában, egyik legsötétebb folt az élet ábrázatán. Van-e még szó — a hálán kívül —, mely egybefoghatná az ártatlan tiszta életnek azt a boldog sugárzását, mely leragyo az édesanya kebelén meglegedetten, kielégülten szendergő parányi gyermek arcáról, szemének égboltozatáról? És van-e szomorúbb annál, mint amikor a gyermek hálátlanul utasítja vissza a jó szót és az önfeláldozó segítő-készséget, amellyel a szülők: bontakozó lelkét, fejlődő emberségét vissza akarják tartani a romlás, a lelki sorvadás sűppedékes útjáról.

Isten iránti hálánkban nemcsak arról teszünk vallomást, hogy hiszünk Istenben, hanem bizonyosságot szolgáltatunk magunknak arról is, hogy életünket Istenben éljük, gondviselő tekintetét szüntelenül magunkon érezzük, s ámbár saját erőnkől tettük meg futásunk minden lépését, mégis bizonyosan tudjuk, hogy sikereink végső titka Isten, az életnek és minden erőnek egyetlen örök forrása, aki gondviselésének két karjával ma is átölelve tartja az emberi képzelet által felfoghatatlan kozmikus világot.

Amikor e sorokat írom, késő este van már. Lecsendesedett és elszenderedett körülöttem az élet. Napi számadásomat még nem fejeztem be. Számomra a meditáció órája ez. A nyitott ablakon friss levegő áramlik dolgozó szobámba, miközben hallgatom a csend zsongító zenéjét, s érzem, hogy most a legkövetőbbek lelkem vágyai: Isten közelségét esedezi egész emberségem. Az összekötő vasúti hídon zakatolva rohan Pestről Budára, vagy Budáról Pestre egy vonat. Vajon mit visz a szerelvény? Boldog emberek vágnak neki a nyári szabadság tiszta örömeinek, vagy napbarnított, kreol bőrű, felfrissült lelkű fizikai és szellemi dolgozók érkeznek a fővárosba vissza, hogy holnap újjult erővel, kettőzött kedvvel és lelkesedéssel álljanak be a megszokott barázdába, hogy építsék tovább s vigyék sikerre népünk életét. Lehet azonban, hogy a jól ismert teherkocsikból álló szerelvény zakatol a hídon keresztül és siet a Nagycsarnok felé, hogy hajnalra, mikor ébred az élet, feltöltse a város éléskamráit. De akármelyik szerelvény legyen is, egy bizonyos felőle: az élet, a békés élet, a nyugodt élet, a biztonságos élet vonata ez. Ennek az életnek ragyogó szemaforsszeme mutat „szabadot” előtte s éppen ezért van az, hogy a kerekek kattogása olyan, mint valami templomi zsoldár. A napokban láttam a televízióban, hogy valahol Amerikában ifjú egyetemi hallgatók tömege próbált feltartóztatni egy vasúti szerelvényt, mely katonákkal és harcifelszereléssel sietett a halál és a siralom völgye felé. Lelkemből még itt vergődik a gondolat, hogy milyen furcsa is az élet és az ember,

miközben dübörögve rezonál vissza az ég kárpítjáról egy sugárhajtásos repülő vijjogása, amint belehasít a szendergő város készülő csendjébe. Talán éppen ez volt az a gép, amely hazánk küldöttségét vitte Helsinkibe, a béke világkongresszusra. Úgy lehet azonban, hogy boldog fiatalok egy lelkes csoportja érkezik vele szép fővárosunkba az Univeriadéra. A hírekben azt hallottam ma, hogy az elmúlt 24 óra alatt 121 gép oldotta ki gyilkos bomba terhét Észak-Vietnam békés területei felett.

De mikor lesz már vége? Meddig tart még ez a forrongó, gyötrelmes vajúdása az emberiségnek? Emlekszem még, amikor csupa rom, fekete üszök volt itt körülöttem is minden. De milyen más most az élet. Ez az igazi élet. Csendesesen szűrődik bele az est áhítatába az éjszakai műszak térzenéje a város pereméről, gyárak, üzemek nyüzsgő életéből. A Hortobágy ölen a Keleti csatorna két partján szabványos távolságra, mint a szülőotthonban a csecsemőágyak, öntöző berendezések motorja berreg, mint a gyermek sírás, traktor húz végig a dunántúli dombok fekete humuszán, s Dunaújváros alatt a rakodó daruk ürítik az uszályokat. Áldott, békés, épülő és építő élet. Oh hála néked Istenünk, ki ily kegyesen bánsz velünk. Milyen jó is ez a nyugalom, ez a termékeny, üde csend. Csak lenne már béke az egész világon. De most még keserűbbnek érzem Rev. Albert D. Orlandó New-Orleans-i unitárius lelkész kollégám fájó panaszát, ki a Register — Leader legutóbbi számában arról ad hírt, hogy nem régen egyik szombat esti órában, amikor éppen úgy ült a dolgozó szobájában, mint én itt az enyémben, egyszerre csak arra lesz figyelmes, hogy ablaka alatt a parókia kertjében, egy ismeretlen idegen tőle alig pár lépésre gyújtóbombát dob az épületre, s néhány héttel később a templom homlokzatának színes ablakán dobták be a házilag készített bombát, mely kb. 1500 dollár kárt tett az istenházában. És mindez azért, mert a lelkész és a gyülekezet egy istentiszteleten megemlékezett James Reeb tragikus sorsú lelkész testvérünkről s mert D. Orlandó lelkész az emberi jogok bátor szószólója több mint másfél évtized óta. Naponta kapják a lelkészi hivatal telefonján a névtelen, brutális fenyegetéseket s a templomot és a parókiát éjszakánként szerződött magándetektívek őrzik. A megfélemlített emberek pedig nem mernek ott a templomba menni.

Unitárius testvéreim szerte az országban! Szeptember utolsó vasárnapján templomainkban hálaadó istentiszteletet tartunk. Istennel, az élettel és a békésen élő emberrel szemben soha annyi kötelezettségünk nem volt — a történelem folyamán mint mostanában.

Jöjjetek hát: Adjunk hálát mindannyian

hálás szívvel vidáman

az egyetlen egy Istennek, — az életért

a békességért és a békeszerető emberekért. —

Ezen az unitárius ünnepen.

Pethő István
püspöki helynök

Az unitárius vallás születésnapja

Száz évvel ezelőtt, sőt még ötvennel is, sokkal kevésbé lett volna problematikus az unitárius vallás — vagy egyáltalában bármelyik vallás — születésnapját meghatározni. Minden vallásalapító életében van egy döntő fontosságú nap, amelyen először lép fel új eszmével, és ezt könnyű az illető vallás születésnapjának elnevezni. Mai tudományos ismereteink mellett a kérdés már nem ilyen egyszerű. A vallásos gondolatok nem kiforrott és pontosan meghatározott tézisekként pattantak ki a vallásalapítók fejéből, hanem a társadalmi fejlődés során, a létezés alapvető problémáit kutató ember igényéből fakadnak. A vallásalapító zsenije megérezte ezt az igényt és belső lelki adottságai szerint megpróbálta kora tudományos színvonalán ki-elégíteni. A XVI. század hatalmas vallási mozgalmainak eszméi, a történelmi fejlődés szellemi produktumaiként benne voltak a század levegőjében és a korabeli vallásalapítók, a reformátorok, a kavargó gondolatokból lelkükön átszűrve kielemezték mindazt, ami egyéniségüknek, társadalmi előfeltételeiknek legjobban megfelelték és e gondolatokat szervezett hitrendszervbe ötvözték össze. Mivel pedig az új vallásos eszmék benne voltak a század levegőjében, a korszak embere, ez a sokrétű, sokszínű gondolkozó lény, magáévá tette és seregestül hagyta el régi hitét az új zászló alá sorakozva. A vallás születésnapja tehát nem a vallásalapító személyes megnyilatkozásához kapcsolódik elsősorban, hanem ahhoz a pillanathoz, amikor az illető vallásos mozgalom alapvető eszméi akár törvény formájában, akár forradalmi jelszóként, vagy bármilyen más formában) először kap társadalmi szentesítést.

Vitathatatlan történelmi igazság az, hogy az antitrinitarizmusnak, az unitarizmusnak sarkalatos alapelve a szabad vizsgálódás és gondolkodás, tehát a lelkiismereti szabadság, az unitárius vallás születésnapját ahhoz a dátumhoz kapcsolhatjuk, amikor a vallásszabadság eszméjét először szentesítette a társadalom. Ez pedig 1568. január 6—13.-i országgyűlésen történt, Tordán, a következő törvény meghozásával: „Urunk öfelsége, amint az ennekelőtte való gyűlésekben országával együtt végzett a religió dolgáról, azonképpen a mostanin is ezt megerősíti, hogy ti. a prédikátorok minden helyen hirdessék az evangéliumot, ki ki az ő értelmi szerint, és a község, ha venni akarja jó, ha nem, senki rá ne kényszerítse, az ő lelke azon meg nem nyugodván; de tarthasson oly prédikátort, akinek tanítása öneki tetszik. És ezért senki a szuperintendentesek közül, se mások a prédikátorokat meg ne bántassák, a religióért senki ne szidalmaztassék az előbbi konstitúciók szerint. Nem engedtetik meg senkinek, hogy a tanításért más bárkit is fogsággal, vagy helyétől megfosztással fenyegetsen; mert a hit Isten ajándéka, az hallásból leszen, mely hallás Isten ígéje által vagyon.” Kétségtelen, hogy a lelkiismereti szabadság nem egyetlen alapvető elve az unitarizmusnak, de az érvényrejuttatása által megindult nemes erjedés eredményeként született meg a teljes hitelvi rendszerünk és így az unitárius vallás születésnapját jogszerűen kapcsoljuk a tordai országgyűléshez.

Meg kell említenem, hogy nem minden tudományos felfogás értékeli így a tordai országgyűlést. Éppen ezért helyes lesz az ellenvetéseket röviden ismertetni.

Praeconcepta opinio

Először 1954-ben hallottam ezt a kifejezést Debrecenben, az unitarizmus helyes értékeléséről tartott vitán. Megfogalmazója, Esze Tamás, a kiváló reformá-

tus egyháztörténész, azt a magatartást jelölte vele, amely saját intencióinak, történelmi szemléletmódjának, vagy felekezeti álláspontjának (esetleg elfogultságának) megfelelő portrét rajzol az unitárius hőskorról, annak irányítóiról, elsősorban Dávid Ferencről, anélkül, hogy a legalapvetőbb műveket ismerné. Ilyen praeconcepta opinio az unitárius vallás születésnapjával, a tordai országgyűléssel kapcsolatosan is van.

Az unitárius praeconcepta opinio — amelynek egyik legutóbbi összefoglalását lapunk decemberi számában olvashattuk Péter Lajos tollából, a XIX. század második felének a terméke és a korszak három nagy eszméjét, az evolucionizmust, az egyén korlátlan történetformáló erejét és a szabadság mindenhatóságát elemzi ki a születő unitarizmus alapelveiből. A reformáció öntörvényű, autochton fejlődés — vallja e felfogás —, amely Lutherrel kezdődik, Kálvinban folytatódik, majd a „bátrabbak tovább mennek” egészen a csúcsokig. A csúcs a tordai országgyűlés, amelyen (mint Péter Lajos írja) a vallásügyi törvényt „Dávid Ferenc sugalmazta”, aki „következetes fokozatossággal járta végig a hitújítás útjait” és sugalmazásával a vallási üldözésekkel és tömeggyilkosságokkal teli kontinensünkön Erdélyt a „lelikismereti szabadság klasszikus földjévé tette.” Meggondolkoztató azonban, hogy a tudomány — éppen a XV. és XVI. század dokumentumainak alapos feltárása és elemzése után — arra jött rá, hogy ilyen öntörvényű fejlődés nincs. A reformáció irányzatai a történelmi előfeltételek szerint alakultak és az egyes protestáns vallások nem egymásból folyó, hanem kezdetől fogva egymástól elkülönülő mozgalmak. Ami pedig az idézett törvényt illeti, annak szövegéből nyilvánvaló, hogy a benne foglaltak nemcsak az 1568-as országgyűlésnek, hanem jóval korábbi országgyűléseknek döntését is jelentik, olyan időkből, amikor Dávid Ferenc sugalmazását történetileg kell kétségesse tennünk. Az idézet elsősorban János Zsigmond szerzőségére utal. Kétségtelen, hogy az országgyűlésen Dávid Ferencnek is volt szerepe, de más természetű, mint eddig feltételezték.

A magyar történetírás praeconcepta opinója Szekfű Gyula nevéhez fűződik elsősorban, de hasonló nézetre mások is jutottak. Szerinte (Magyar történet III. k.) a XVI. században sem Erdélyben, sem pedig Európában nem ismerhették a vallásszabadság gondolatát, mert ez a racionalizmus és a felvilágosodás terméke. Tordán az történt, hogy a régi katolikus és a három új protestáns felekezet egyik sem tudott döntően úrrá lenni a másik háromon. Lukinich Imre szerint (Magyar Művelődéstörténet III. k.) vallásszabadságról a reformáció korában nem beszélhetünk, mert az sok tekintetben közönyösségen alapul. Az erdélyi és lengyelországi „vallást biztosító” törvények „öszöntő szerű védekezések” a katolikus reakció ellen. Révész Imre Debrecen lelki váltsága 1561—1571. és Magyar Református Egyháztörténet 1520—1608) egész egyéni utakon járva megállapítja, hogy a reformáció „két alapvető típusa” a reformátori és nemreformátori protestantizmus közül az utóbbi (az unitarizmust ide sorolja) szubjektív szektás rajongáson alapul. A tordai törvény a „rajongás spirituális szellemének hatása alatt keletkezett”, szabadságot adva mindenféle evangéliumi igehirdetésnek, valójában azonban az „antitrinitárius propaganda elől akarta lebontani a még meglevő akadályokat.”

Csak sajnálni lehet, hogy mindhárom kiváló kutató olyan felületesen foglalt állást e problémával kapcsolatban. Ha ugyanis Szekfű Gyula a teória helyett bele-

lapoz az unitárius XVI. század irodalmába és megkeresi az ott lefektetett téziseket a vallásszabadságról, valamint a tézisek indoklását, elhitte volna, hogy ez az eszme a felvilágosodás és a racionalizmus előtt is létrejöhetett, nem is beszélve arról az enyhe tárgyi tévedéséről, hogy a törvény megszületése idején sem a négy felekezet nem különült el határozottan, sem pedig erőviszonyaik nem alakultak még ki. Dávid Ferenc valamennyi műve és eszméiért vállalt mártírsorsa viszont Lukinich Imre megállapításait cáfolja, amelyek szerint a vallásszabadság és a reformáció élő hitigénye nem férnek össze. Révész Imrének kétségtelenül van igaza, amikor megkülönbözteti a reformatori és nemreformatori protestantizmus fogalmát. (Illetve, hogy egész pontos legyenek, átveszi és átértékeli Troeltsch megkülönböztető kategóriáit. Formálisan abban is igaza van, hogy a különbség kritériumává az ige objektívizmusát és a szubjektív tényezők kihangsúlyozását teszi. Abban azonban téved, hogy ez utóbbit szektás rajongássá degradálja. Alapvetően a két irányzat különbsége az, hogy a reformatori protestantizmus elvileg a megmerevedést, a reformáció viharában kialakult hitrendszer konzerválását kívánja, míg a másik előre mutató és az emberi gondolkodás minden területén az élet parancsait igényli és követi.

Mindezeknél a véleményeknél sokkal megalapozottabb és tárgyilagosabb az 1962-ben kiadott egyetemi tankönyv (Magyarország története 1526—1790) szintézise, amely szerint: „Ennél (ti. az 1568-as törvénytől) messzebbre a lelkiismereti szabadság terén egyik európai ország sem ment el a XVI. században. Amit a humanisták elméletben hirdettek, Erdélyben az országgyűlés gyakorlatban igyekezett megvalósítani.” (62. l.)

Mi hát a valóság?!

Forradalom indult Itáliában és innen szétterjedt Európába is. Ez a reneszánsz, a feltörő polgárság eszmei forradalma. A reneszánsz a középkori feudálizmus unitárius vallás születésnapjának helyes értelmezéséhez feltétlenül szükséges a korabeli magyarországi és általános európai helyzetnek ismerete.

A XIII. századtól kezdődően hatalmas gondolkodászárságát szentesítő világkép ellen indul és annak hierarchikus szintézisét, a katolicizmust robbantja eretnekségekkel (bogumilek, albigensek, waldensek, husziták stb.), technikai és általában természettudományos felfedezésekkel (csillagászat, boncoló orvoslás stb.), az emberközpontú antik tradíciók felelevenítésével, irodalommal, művészettel és zenével. A reneszánsz — bár az antikhoz való visszatérést írja zászlájára — a feltörekvő polgárság jogaiért folytatott küzdelmében számtalan általános emberi jogot és eszmét fogalmaz meg és azokkal a haladás új lépcsőfokává, a modern világ bevezetőjévé válik. Ezért van az, hogy a humanizmus, amelyik eredetileg történeti, illetve irodalomtörténeti kategória, a reneszánsz polgár világi ideológiáját jelenti, erkölcsi normává is válik.

Egyetlen történelmi tény sem izolált jelenség. A reneszánsznak volt mondanivalója a vallás számára is. Megrajzolt egy új vallási ideált, amelynek birtokosa jogot követel arra, hogy az emberi tudás fényénél felülvizsgálja és értékelje a vallás tanításait (dogma- és bibliakritika); nem tekinti isteninek a rendi társadalmat és jogosnak tartja a kizsákmányoltak lázadását (Husz — Münzer); és az eszmék kiforrásához

feltétlen kutatási és elfogadási, tehát lelkiismereti szabadságot követel.

Nincs terünk, hogy végigkövessük azt az izgalmasan szép utat, amit a vallásszabadság gondolata végig járt a reneszánsz alatt. Teljes kifejtését mutatom be inkább egy — közvetlenül a reformáció küszöbén megjelent — műből. Morus Tamás utópiája egy nemlétező ország viszonyait mutatja be művében, de ezek a viszonyok a szerző és kortársai helyesnek tartott eszméi szerint alakulnak. Morus a vallásszabadságról így ír: „...legrégibb rendelkezéseik közé tartozik, hogy senkit vallása miatt bántani nem szabad.” ... „Sehol király nemcsak a béke kedvéért rendezte ezt így” ... „hanem mivel úgy gondolta, a vallásnak magának is érdeke, hogy így határozzon. Vallási dolgokban semmit sem mert vakmerően megszabni” ... „esztelen-ségnek és ostobaságnak tartotta, hogy valaki erőszakkal és fenyegetésekkel kényszerítse az embereket arra, hogy amit igaznak tartanak, azt mindenki annak lássa. Mert belátta, hogy ha csak egy igaz vallás van és a többi mind hamis, akkor el fog érkezni az az időpont, amikor ez a vallás az igazság belső ereje révén kiemelkedik és kitűnik...”

És a reformáció?! ... A reneszánsz a XVI. század elejére hanyatlásnak indult. Hordozója, a feltörekvő polgárság ekkorra már többé-kevésbé győzedelmeskedett, egyrészt feudalizálódott, másrészt gazdag és hatalmas kereskedővárosokat alakított ki. A haladó gondolatok egyre kényelmetlenebbé váltak. Már a virágzó reneszánsz idején is voltak vallás- és egyházellenes tendenciák benne, hanyatlása pedig szükségszerűen járt bizonyos fokú morális lazasággal és szabados liberálizmussal. A reformáció ez ellen az irány ellen támad elsősorban és így kétarcúvá válik. Egyfelől a katolikus egyház elleni támadásában közös a reneszánszsal, (kicsiszolódott fegyvereit átveszi, így pl. a bibliakritikát, a katolikus egyház elleni röpiratokat stb.), másfelől mint hitetlen irányzatot veszedelmes ellenséggként értékeli és támadja.

A vallásszabadság kérdésében a protestantizmus épp oly ellentmondásos, mint egész struktúrájában. Az első időkben amikor a protestantizmus létjogosultságáért folyik a harc, a hitszabadságot pozitíven értékelték a reformátorok. Mikor azonban hatalomhoz jutott, átvette a kiszorított katolicizmus helyét, másodrendűvé vált, a kérdés számára. A történelem pedig gondoskodott drámai eseményekről, amelyek a vallási türelmetlenséget juttatták diadalra a reformatori protestantizmus körében. Egyik ilyen drámai esemény a „münsteri örvongás” (Luther jelzője!), amikor a jobbágy-paraszság valóságosnak hitte magára nézve is a polgárság által meghirdetett jogokat és föllázadt feudális urai ellen; a másik: Szervét tragédiája, amelyik megmozgatta ugyan a humanista Európa lelkiismeretét (Castellio: „De haereticis an sint persequendi... stb.” c. művében Kálvinnal, a reformátorral szemben védi a gondolat szabadságát), végeredményében azonban azt bizonyította, hogy ebben a kérdésben nincs különbség katolicizmus és reformatori protestantizmus között. Ezután a két tábor egyikében sem beszélhetünk vallásszabadságról, legfeljebb a reális erőviszonyok politikai toleranciájáról.

Szász János lelkész

Folytatjuk

Neurózis és vallásosság

Nemrég olvastam Benedek István neves elmegyógyász könyvét: az Arany ketrecet. Ragyogóan megírt könyv. A laikus sokat tanul belőle, s a szakember új ösztönzéseket nyer. A szerző külön-külön foglalkozik az egyes elmebajokkal, a pszichopatia körébe tartozó betegségekkel és végül a neurózissal. Meghatározása szerint: „A neurózis nem elmebaj, nem pszichopatia, bár mindkettőnek lehet tünete. Talán »idegbajnak« lehetne nevezni, ha nem okozna annyi félreértést az organikus idegbetegségekkel való konfúzió. A neurózis indokolatlan félelem elleni hibás védekezés.” Ezután felsorolja a szerző a neurotikus félelem ismert formáit. Feltévése szerint a félelem voltaképpen *halálfélelem*. Arra a szembeszökő hasonlóságra gondol, ami a *neurózis és a vallásosság* közt mutatkozik. A neurózissal is, a vallásossággal is karaktere: a nemlétező dolgokba vetett makacs hit. Ezt az elmegyógyászat téveszmének nevezi. Márpedig a vallás alapvető lényegéhez tartozik az ismeretlenbe vetett hit. Továbbmenően a szerző meglepő összehasonlítást tesz a kényszerneurotikus ceremóniákat és a vallási ceremóniákat illetően. Végül is arra a következtetésre jut, hogy „a vallás: *általánosan elfogadott és szelvében elterjedt pszichoneurózis*, ezzel szemben a neurózis: *egyéniileg konstruált és öngyötrővé torzult vallás*”.

Nekem, mint laikusnak ehhez csak egyetlen megjegyzésem van: igaz ugyan, hogy a nemlétező, helyesebben: nem ismert dolog, mint ismeretlen tényező mind a két esetben előfordul, de vajon az elbetegült egyén ismeretlenje egyenlő értékű-e a vallás ismeretlenjével?

Én keresztény vagyok. Nekünk Jézus tanította, hogy van Isten és van örökélet. Itt ismételtén felteheti valaki a kérdést: mi biztosít engem arról, hogy Jézus, mint ember, nem volt-e neurotikus? Erre egyértelmű a felelet: Jézus egyéniségéből teljességgel hiányzott az a fajta félelemérzet, amely a neurózissal legfőbb ismertető jele, s amely az egyén életét bizonytalanná és öngyötrővé teszi. Ehelyett egész élete, minden cselekedete a magasabbrendű lelki szilárdságnak követésre méltó példája volt. És Jézusnak halálfélelme sem volt. Igaz ugyan, hogy elfogatása előtt így fohászkodott: „Atyám, ha lehetséges, múljon el e pohár éntőlem. Mindazonáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te.” Ez nem halálfélelem, hanem az „ismeretlennel” folytatott párbeszéd. Földi ember még nem mutatta a halál órájában azt a hősiességet, és az élet biztos tudását, amelyet Jézusnál láttunk. Tehát semmi okunk sincs kételkedni Jézus tanításainak igazságában.

Saját szellemem mécsvilágánál próbálom megtalálni a „nem létezőt”. Egyetlen segítőt: logikus gondolkodásom.

Aki az életben nyitott szemmel és a szépség befogadására fogékony lélekkel jár, az lépten-nyomon tapasztalhatja a nagy törvényszerűségek összefüggéseit, s a művészetek szétágazó sugárútjairól felcsendülő fenséges harmóniát.

Akinek legalább átlagos biológiai és fizikai ismeretei vannak, annak észre kell vennie, hogy az élet minden megnyilvánulásában jelen van egy magasabbrendű intelligencia.

Lássunk néhány példát.

Azt hiszem, mindenki látott már kristály alakot. A kristályok tengelyviszonyaik alapján 6 rendszerbe foglalhatók össze. Kétségtelen, hogy valami, eddig még ismeretlen erő, vagy intelligencia határozza meg a kristályképződés első pillanatában, hogy a test a 6 rendszer közül melyiknek a tengelyviszonyait alakítja ki.

Igen elgondolkodtató pl. a növényi magvaknak a földben való viselkedése. Minden mag csírázásánál és termésbe indulásánál sokrétű vegyi folyamat megy végbe. Ha ugyanolyan összetételű földbe más-más növénymagot ültetünk, mindenik a saját fejlődéséhez szükséges anyagokat vonja ki a föld elemeiből. Erre azt mondhatja valaki, hogy ezek a tulajdonságok már a magban

rejtőznek, s az anyagnak bizonyos reakciós folyamatai idézik elő ezt a kiválasztó vegyi folyamatot. Valószínű, így van. De a lényegre tekintve, teljesen közömbös, hogy a magból vagy a földből indul el a folyamat, mert mindenképpen szembeötlő az a titokzatos értelmi vonás, amely a növény keletkezésén és fejlődésén végig vonul.

A biológusok előtt már régen ismert tény, hogy nincs a világon két egyforma falevél. (Azonos fajtára gondolva.) Kérdezem: van-e olyan emberi értelem, amely képes volna a variációnak ilyen szédületes létrehozására?

Vagy gondoljunk a virágszirmok csodálatos és változatos színpompájára. Milyen érdekes: elgondolni egy művészelket, aki úgy szépíti meg a világot, hogy almainak színeit az élet csírájába rejtje, s már akkor úgy látja őket, ahogy mi felujjongunk a virágba borulás fenséges harmóniájától.

Sok példa kínálkozik az állatvilágból is. De térjünk röviden az emberre.

Az emberi szervezetet behatóan vizsgáló orvostudomány figyelemre méltó eredményeket ért el az utóbbi évtizedekben. De, ha tárgyilagosan mérlegre tesszük ezeket az eredményeket, s szembeállítjuk az emberi szervezetben végbemenő azokkal az életmegnyilvánulásokkal, amelyeket még nem tudunk megmagyarázni, akkor azt kell mondanunk, hogy az orvostudomány mai fejlettségi fokán is még csak csodálja az emberi szervezetet, s ebben a szervezetben törvényszerűen működő titokzatos erőket. Különösen vonatkozik ez az úgynevezett vegetatív (értelmünkől és akaratunktól független) életműködésre.

Csak egy-két kiragadott példa.

Különös a járványokat előidéző baktériumok szerepe. Ilyenkor a tudomány megfeszített erővel igyekszik megtalálni a kórokozó baktériumok ellenszerét. Ez sok esetben sikerül is. De a következő járvány fellépésekor kiderül, hogy új, eddig ismeretlen baktérium tört reánk. Tehát újból kezdődik a mérkőzés.

Milyen titokzatos laboratóriumban születnek ezek a baktériumok, s honnan veszik szerepük betöltéséhez a szükséges anyagot és energiát?

Roppant érdekes és meggondolkodtató a fehérjemolekulák felépítése. Fehérjék nélkül nincs élet. A fehérjemolekulák tulajdonságai attól függenek, hogy *milyen fajta* aminosavak vannak bennük, továbbá, hogy *milyen* és *milyen sorrendben* helyezkednek el a molekulában. Egy molekulában több száz vagy több ezer aminosav is van, tehát a kapcsolódás kombinációinak száma szinte elképzelhetetlen. Ebből az óriási számú lehetőségéből mégis csak *egy, egyetlenegy* az, amely a készítenő fehérjének minden funkcióját el tudja látni. A biológusok szerint ezek a molekulák hordozzák az átöröklés nagy titkát is.

A mi felfogásunk szerint nem merjük azt állítani, hogy ez a roppant bonyolult folyamat csupán a süket és vak anyag sablonos játéka?

És így sorra vehetnők a vér, az idegrendszer, főképp a központi idegrendszer: az agy működésének és szervezetünk bármely más részének rejtélyeit és titkait.

Gyöngé szemünkkel és fogyatékos eszközeinkkel vessünk egy pillantást a minket körülvevő nagy mindenségbe.

Az emberi értelmet meghaladó végtelen kiterjedésű mindenségben részben ismert, de nagyrészt ismeretlen égitestek és világrendszerek száguldanak megszabott pályájukon, örök törvények szerint. Előttünk ismeretlen erők mérkőznek egymással. Szüntelenül új életek és új világok születnek, s visszhangzik az űr a diadalmas élet szent mómorától. S ezzel egyidőben régi világok múlnak el és lobbannak ki olyan felfoghatatlan deto-

nációval, hogy a világmindenség megremeg a halálnak ezektől a gigantikus méreteitől.

Ahová nézünk, s bármit vizsgálunk, azt tapasztaljuk, hogy minden anyag magában rejtí a törvényszerűségek láncolatát és a felsőbbrendű szellemiség stigmáját.

Lehet-e mindezt az anyag reakciós viselkedésével magyarázni és a tudatot pusztán az anyag szüleményének tekinteni? Az anyag szülhet-e tudatot?, mikor ezek különböző síkon mozgó valóságok. Hiszen a kőzet sohasem szülhet növényt, a növény sohasem szülhet állatot, az állat sohasem szülhet embert, s az ember sohasem szülhet angyalt.

Végül forduljunk egy pillanatra a különböző művészetek felé.

Minden művészet — legyen az zene, festészet, szobrászat vagy irodalom, a rög fölé emel és általuk a lélek szárnyra kap s győzelmesen bontja ki létét a fáradt és izzadt test felett.

És minden művészet legfőbb célja: a tökéletes eszmény megközelítése. Minden művészet a csúcs felé tör, ahonnan kifogyhatatlanul árad szét a világba az örök tisztaság, az örök jószág és a végtelen szeretet.

A logikus gondolkodás tehát egészen természetesnek fogadja el azt a vélelmet, hogy ahol a bonyolult törvényszerűségeknek ilyen sokaságával és a szépségnek ilyen áradásával találkozunk, ott törvényhozónak s a szépség forrásának is kell lennie.

Dr. Szabó István

Emlékezés*

Édesapám — Bartók Béla, — 20 éve halott, hazájától távol halt meg és sem halálát, sem temetését nem láttam, ezért ma is úgy él emlékezetemben, mintha ma is közöttünk élne.

Az emberek igazi egyénisége leginkább családjuk körében látszik meg, részben saját gyermekkorukban, részben önállósá válásuk után és erről szeretnék néhány visszaemlékezést közölni.

Apám édesapját igen korán elvesztette és ettől kezdve kis hugával együtt kenyérkereső édesanyjával és ennek háztartást vezető nővérével élt olyan példás családi együttélésben, amelyre való gyakori visszaemlékezéseik valamennyiünkre nagy hatást tettek és útmutatást adtak saját életünk berendezésére.

Apám ebből a polgári környezetből kinőtt és a századeleji különböző művészi, politikai, egészségügyi, pedagógiai és egyéb eszméket teljes erővel tanulmányozni kezdte és családja körében is igyekezett a helyesnek tartott irányzatokat érvényesíteni.

Nem köznapi értelemben véve volt vallásos, nem unitáriusnak született és ezt a maga választotta vallást azért vette fel, mert itt látta leginkább megvalósíthatónak a szabad gondolkodást és annak összeegyeztetését a humanista embereszménnyel.

A természetet és a természettudományokat nagyon szerette, a csillagászat és a „nagy mindenség” igen érdekelte, kiválóan ismerte a csillagképeket és ezeket szívesen magyarázta csillagos estéken. A természet tökéletességét más megnyilvánulásaiban is csodálta, gyűjtött növényeket, rovarokat és ásványokat, azokat rendszerezte, de igyekezett időt szakítani az Állatkert meglátogatására és főleg a természetjárásra, ahol kisebb kirándulásokon kívül törekeny testalkatától nem várható komoly hegyi túrákon is részt vett.

Gyűjtő és kiránduló útjaira lehetőleg családtagjaival ment és itt állandó érdekes és nem fárasztó magyarázataival annyira fel tudta kelteni érdeklődésünket, hogy a földrajz és természetrajz ma is a legkedvesebb érdeklődési körömhöz tartozik, bár más szakmát választottam. Természetszeretetének megfelelően szerette az egyszerű embereket és gyermekeket, az utóbbiak nevelését mindennél fontosabbnak tartotta és zenei téren sok

zenepedagógiai művel igyekezett ezt az elvét megvalósítani.

Saját gyermekeinek nevelésénél az volt a véleménye, hogy a gyermek önálló egyéniség, akit nem erőszakkal, hanem elsősorban jó példával és állandó megfelelő érdeklődés felkeltésével kell nevelni. Egészségügyi téren fontosnak tartotta a rendszeres testnevelést, a nap és levegőkúrát, a mértékletes, higiénikus és korszerű étkezést, a kevés vagy semmi húsevést és szeszes italt, a vitamindús ételeket.

Már egészen kis koromban képeskönyvek között művészi reprodukciók képeit adta a kezembe, így azokat később tanulmányaim során már ismerősként üdvözöltem; ifjúsági olvasmányaimnál felhívta figyelmemet arra, hogy térképen kísérem az eseményeket; külföldi hangversenykörútjairól mindig képekkel megrakodva jött haza és részletesen elmondta az ott látottakat, így a világot már korán megismertem. Mindkét fiát barátjának tekintette és ennek megfelelően elvárta tőlük a megfelelő magatartást. Abból az elvből kiindulva, hogy magunknak tanulunk, nem kérdezett ki leckét és nem járt érdeklődni a tanárokhöz, de örömmel vette tudomásul, ha jó bizonyítványunk volt és érdeklődött az iskolai események iránt.

Hogy nem mentünk zenei pályára, azt természetesnek vette, de szívesen igénybe vette kisebb segítségünket népdalrendezési vagy egyéb ügyekben.

Hihetetlen szorgalma és munkabírása mellett is csak kevés időt tudott szakítani, hogy önfeledten tudjon családi körben foglalatostkodni, de ha ez mégis sikerült, akkor nagyon jó kedvűen kapcsolódott be társasjátékokba, labdázásba, vagy egyéb hasonlóba.

A családot mindennél fontosabbnak tartotta, a családi ünnepekről sohasem feledkezett meg; édesanyját a rendszeres látogatásokon kívül születésnapján mindig különös figyelemmel köszöntötte fel és a legnagyobb elfoglaltsága mellett is — ha távol voltunk egymástól —, pontosan és részletesen hosszú levélben emlékezett meg születésem napjáról.

Utolsó levelét is 1941-ben ebből az alkalomból írta, a háború — melyet annyira gyűlölt és a halál — melyet annyira szeretett volna későbbre tolni, a továbbiakban megakadályozta.

Bartók Béla

* A világhírű zeneszerző halálának két évtizedes fordulója alkalmából a szerkesztőség felkérésére írott visszaemlékezés.

Unitárius szemmel

HÍREK

Százhusz napos kemény birkózás után elvonult az ár hazánk sorssújtotta földjéről, s megtisztult térségeinket újból az alkotómunka áldott dallama tölti be. Az eddigi becslések szerint 610 millióra értékelik az árvizek kártételét, 430 millióra a belvízkárt.

A kitüntetés látható jelei mellett, amelyet nemrégiben ünnepélyes keretek között nyújtott át az Elnöki Tanács elnöke az árvízvédelem hőseinek, — nemzetünk forró hálaja és a bátor helytállással végzett munka tiszta örömeivel eltelte lelkiismeret benső megnyugvása az a láthatatlan kitüntetés, ami árvízi hőseink önfeláldozó magatartását övezi.

Valóban mélyrehatóan találóak Dobi Istvánnak a kitüntetés alkalmából mondott szavai, hogy az emberek és javak mentésében olyan nemzeti egység valósult meg, ami örökké emlékeztetés marad hazánk és népünk történetében.

Az árvíz katasztrófával kapcsolatosan Pethő István püspöki helynök az alábbi körlevéllel fordult lelképásztorainkhoz.

Tisztelt Lelkész Ur!

Kedves Szolgatársam!

A rádió, a televízió és a napilapok útján már több mint három hónapja napról napra szemléljük azt a megfeszített küzdelmet, melyet az árvízvédelem irányítói, vízügyi szakemberek, honvédek és a veszélyeztetett területek lakosságának tízezrei folytatnak éjjel-nappal városok, falvak és dűsán termő mezőgazdasági területek védelmében. Hősies munkájuk eredményeképpen sikerült megerősíteni a gátakat és elkerülni a fenyegető veszélyt. Ennek ellenére mégis helyenként jelentős károk keletkeztek. Néhány falut ki kellett üríteni s itt a feltarthatatlan árban házak omlottak össze, családi vagyonok pusztultak el és sokat ígérő vetésterületek semmisültek meg.

Az árvízkárosultak megsegítésére örvendetes segítőkésszeggel mozdult meg egész népünk. Bizonyos vagyok azt illetően, hogy ebből az áldozatból minden unitárius atyámfia kivessi részét. Vegyünk részt belőle úgy is mint gyülekezet: A július 11-i istentisztelet perselyadományait erre a célra gyűjtsek össze és az E. K.—Tanács mellékelt csekklapján fizessék be, hogy az árvízkárosultak segélyezésére az erre a célra nyitott országos számlára befizethessük. Isten áldása legyen a jószívű adakozókon.

Budapest, 1965. VII. 5.

Atyafiságos üdvözléssel:

Pethő István s. k.,
püspöki helynök

Az Egyházköri Tanács és gyülekezeteink — „a szegény özvegy fillefeként” — perselyadományból ezer forintot juttatják a nemes célra.

Figyelemre méltó könyv jelent meg nemrégiben Péja Géza, a neves író tollából. A szerző, akinek annak idején „Viharsarok” című könyve széleskörű ellenkezést váltott ki a „hárommillió kol-dus” Magyarországnak hivatalos körei részéről, — „Szabadcsapat” című, — egy előző könyvének folytatásaként megjelent — életregényében — vallomása szerint, — a tegnap valóságát próbálta megmutatni, a tegnap legendáival szemben. Halottakat idéz, akiket ma is élőknek érez és élőkre fordul szava, akik immár holtaknak tekinthetők, mert kiestek az időből. Az anatómus ridegen pontos boncoló készségével elemzi s szinte kiméletlen tárgyilagossággal vázolja fel országunk két világháború közötti életét. Az akkori Magyarország minden „fennforgó” közéleti személyisége és reflektorfényben lép elénk e rendkívüli érdeklődést keltő könyv hasábjain, erényeivel és hibáival egyaránt.

Péja Géza könyve a magyar nép közösségének javára áldozott élet gazdag sum-mája, amelynek háttérében alig-alig kap hangsúlyt a szerző egyéni életének kevés öröme és sok-sok emésztő gondja.

Szeptember 26-án tartjuk templomainkban a hagyományos őszi háladási, úrvacsora osztással.

Gyallay Domokos egyházi tanácsos, a jeles író, egyházunk „nagy öreg”-je — az elmúlt napokban töltötte be életének 85. évét. A Hőgyes Endre utcai templomban tartott istentisztelet során Pethő István püspöki helynök Isten áldását kérve, meleg szavakkal emlékezett meg kiváló atyámfianak egyházunk és a magyar irodalom életében betöltött kiemelkedő szerepéről. Istentisztelet után a gyülekezet tagjai nagy szeretettel vették körül a jubilánst és elhalmozták jókívánságaikkal. Gyallay Domokost lapunk olvasói nevében mi is szeretettel köszöntjük, s kívánjuk, hogy írásait még hosszú ideig élvezhessük.

Dr. Kiss Elek kolozsvári unitárius püspök „Imakönyv”-et írt, ami a közeljövőben kerül sajtó alá.

A Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadságért Nemzetközi Szövetségének 1966. évi világkongresszusát augusztus 7-ével kezdődően Londonban tartják. A világkongresszusi istentisztelet szónokává dr. Miroslav Novakot, a csehszlovák egyház patriarkáját választották. Ezzel most már sorrendben a harmadik világkongresszusnak lesz szocialista állambeli szónoka.

Dr. W. Cramert, a Szövetség vezértitkárát és dr. Fabert, a neves professzort a Végrehajtó Bizottság holland tagját jelölték megfigyelőül a Vatikáni Zsinat szeptemberben megnyíló harmadik ülés-zakára.

Dr. D. McLean Greely, az Amerikai Unitárius Universalista Egyház elnöke szívélyes hangú levélben közölte Pethő István püspöki helynökkel, hogy szeptember 8—9-én dr. Max Kapp, az Amerikai Unitárius Universalista Egyház külügyi osztályának igazgatója és Rev. Kenneth Twinn, az Angol Unitárius Egyház külügyi bizottságának tagja kíséretében az IARF kongresszusának képviselőitében meglátogatják egyházunkat, hogy — amint írja —, a népeink és híveink közötti barátságot elmélyítsük. A 3 tagú küldöttség a budapesti látogatás után Kolozsvárra, majd Bukarestbe utazik.

Bencze Márton lelkész atyámfia július 10-től augusztus 6-ig résztvevett az Albert Schweitzer Kollégium Churwaldenben (Svájc) tartott nyári tanfolyamán, amely a „Humanizmus és a vallási válság” és „A humanizmus és a nevelés jövője” kérdésével foglalkozott.

Utó Endre atyámfia, a jeles fiatal énekművész, akinek szépen bontakozó tehetségében gyűlekezetj összejövetelein-ken többször volt alkalmunk gyönyörködni, az Állami Operaház tagjai sorába szerződtette. Szívből gratulálunk, Operaházunk legújabb tagjának további sikereket kívánunk.

Rendkívüli úrvacsoraosztást tartott Pethő István püspöki helynök két külföldről látogatóba hazaérkezett hittestvé-rünk kérésére Hőgyes Endre utcai templomunkban. Székely Zoltánné Gál Agnes néhai dr. Gál Kelemen v. kolozsvári fő-gimnáziumunk igazgatójának leánya az Egyesült Államokból. Benedek Gyula kö-zel három évtizede Angliában lakó hit-testvérünk — utóbbi Romániába átutazó-ban —, kérték a püspöki helynököt ré-szesítse őket úrvacsorában. Itteni híveink közül többen is — jórészt külföldi hit-testvéreink itthoni hozzátartozói —, járultak ez alkalommal az Úr asztalához.

Halottaink

Kohajda Illésné kispesti atyámfia meghalt. Huszti János lelkész szolgálatá-val helyezték örök nyugalomra.

Árkossy Károly afia több jeles bölcsé-leti tanulmány szerzője, Budapesten meg-halt.

Kindlinger Mihályné afia Dunaharasztn elhunyt.

Zsiga Józsefné afia Budapesten meg-halt.

Simánszky Vilmosné afia Budapesten elhunyt. Július 11-én helyezték örök nyu-galomra a rákoskeresztúri temetőben Pethő István püspöki helynök szolgálatá-val.

Eros Istvánné afia Alágon meghalt. Bencze Márton szolgálatával a helybelli köztemetőben helyezték örök nyugalomra.

Perczel Olga a Fejér megyei Baracsán elhunyt. Lánya volt Perczelné Kozma Flórának, a neves írónékné, aki annak idején hazánkban a női egyenjogúságért indított mozgalom egyik tevékeny úttörő harcosa volt.

Nagy János atyámfia, budapesti egyház-községünk presbitere 66 éves korában Erden elhunyt. Egyházának hűséges, buzgó tagja, áldozatos híve volt. Július 12-én nagy részvét mellett helyezték örök nyugalomra az érdi köztemetőben R. Filep Imre lelkész szolgálatával.

Simonidesz Lajos ny. vezérőrnagy, tá-bori püspök a történelemtudomány kan-didátusa, 81 éves korában július 18-án elhunyt. Hamvasztás előtti búcsúztatása július 23-án volt a farkasréti temetőben.

A temető columbáriumában aug. 25-én helyezték örök nyugalomra. Az elhunyt már évtizedekkel ezelőtt az evangélikus lelkészek csoportjának haladó szellemű szárnyához csatlakozott, s dogmai kötöt-tégtől mentes szabadelvű felfogásának több figyelemre méltó munkájában tanú-jelét adta. A vallástörténet avatott tollú művelője volt, ezenfelül a kuruckor újság-írodalmával és hadtörténelmi vonatko-zású kutatásokkal is foglalkozott. Öszinte rokonszenvet táplált az unitárizmus esz-mevilága iránt, felolvasó üléseink előadói asztalának annak idején nagyra becsült vendége volt. Pethő István püspöki hely-nök meleg hangú levélben tolmácsolta egyházunk részvétét az elhunyt özvegyé-nek, aki meghatott sorokban mondott köszönetet.

„Aki énbennem hisz, ha meghal is él.”

Adományok a Lelkeszi Nyugdíjalapra. Pethő Lászlóné 50,— Ft. özv. Pál Mikló-sné 2,—, Prág Jenőné 5,—, Pál Miklós 2,—, Woltin Józsefné 6,—, Nyuzó Gyuláné 30,—, Id. Tófalvi Sándor 10,—, Székely Zoltánné Gál Agnes 400,—, Buzogány Elek 13,—, Almásy Anna 10,—, Buksa Attila 10,—, Jákey Vilma néhai Árkossy Károly em-lékére 5,—, Benedek Béla 30,—, Kuti Ta-más 20,— Ft.

Rózsika néni

Kilenc évtizeddel a vállain, mosolygó arccal, derűs lélekkel járt soraink között. Lényében mi sem volt a gyakorta az öregkor természetében rejlő zsörtölődő, zsémbes elégedetlenség testet-lelket ter-helő sajátságából.

Özv. Viola Miklósné Gombos Rozália fiatal korában tanítónő volt. Hosszú élete végéig az is maradt. Tanított, nem a sze-nioratus elsőbbséget követelő tekintélye jogán, hanem igaz emberségének utat mutató példájával, jószágos lényéből su-gárzó szeretetével, bölcsességgel telített vidám életszemléletével.

A Mórty Zsigmond mesteri tollával megörökített „Aranyos öregek” fajtájából való volt. Szemeik huncutkás fénye ott csillogott az ő szemében is, jöllehet a bánat ekéje az ő meleg szívében is nem-egyszer hasított keresztül. Nagyon szere-tett, nagyon szerették.

Július 9-én kísértük utolsó útjára a rákoskeresztúri új köztemetőben. Pethő István püspöki helynök szolgálatával.

n.

UNITARIUS ÉLET

Laptulajdonos a Magyarországi Unitárius Egyházkör.

Felelős szerkesztő és kiadó: Pethő István. Évi előfizetési díj 12 forint.

Budapest, IX., Hőgyes Endre utca 3. Távb.: 137—186. Csekk-sz.: 50 561.

INDEX: 25.842.

65.2798/2 — Zrínyi Nyomda Budapest Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató